

УДК 821.161.2

ББК 83.3 (4Укр)

**ПРОЗА ГРИГОРІЯ ГУСЕЙНОВА У ХРОНОТОПНИХ ВИМІРАХ:
НА МАТЕРІАЛІ КНИГИ «СТАНЦІЙНІ ПАСТОРАЛІ»****М. Б. Хороб**

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57; тел. +380(342)59-60-74;
e-mail: kf@pu.ukr.lit.ua*

У статті досліджено часопросторові особливості прози відомого сучасного українського письменника, лауреата Шевченківської премії Григорія Гусейнова. В основному для аналізу використано автобіографічну повість «Станційні пасторали».

Ключові слова: *проза, хронотоп, художнє мислення, спогади*

Книжку спогадів про своє дитинство Григорій Гусейнов, автор творів «Незаймані сніги» (1993), «Чаша ювеліра Карла Фаберже» (1995), восьмитомного багатокнижжя «Господні зерна» (2000-2004) (до речі, справді, грандіозного й панорамного за широтою охоплення подій, дат, фактів, інтерпретацій призабутих видатних особистостей різних рангів та професій, які працювали над збагаченням духовних і матеріальних «садів» не тільки степової частини України, а й інших її топосів, включаючи й позаукраїнські простори. «Роман-есе», «твір-мандрівка, цікавий причинок сучасної пілігримської літератури» [6, 14], за який автор справедливо удостоєний Шевченківської премії, глибокий концептуальний епос, що містить у собі ознаки «нарисів, студій, біографій, хронотопу, роздумів, інвектив, письменницької публіцистики» [2, 48] і тільки починає досліджуватися прозаїк назвав «Станційні пасторали» (1999). Уже перше слово заголовка вказує на місце дії та основну тему, бо епіцентром епічної розповіді-сповіді й буде залізнична станція-присілок в одному із степових куточків України, Кіровоградщині, неподалік од Піщаного Броду, через який курсують швидкі поїзди на Одесу, Москву... Не випадково запах залізничних колій, цистерн, мазуту й бензину в поєднанні із щедро описуваним степовим довкіллям по-своєму сприймається як запах дитинства, ще раз утверджуючи незаперечну істину, але подану в неповторній авторській інтерпретації: і дим вітчизни (уточнимо: вітцівщини. – М.Х.) нам солодкий і... пекучий.

Саме навколо неї, нічим непримітної станції, розгортаються усі події, світ роздумів і почувань, світ дитини й дорослого автора-письменника. Власне він, синтезуючи дитячі враження й життєвий та мистецький досвід, інтелект, вроджену чуттєвість і набуту здатність прозаїка бачити, аналізувати, зіставляти, подає читачеві незабутні картини дитинства.

У жанровому плані несамохіть згадуються автобіографічні романи та повісті: Богдана Лепкого «Казка мого життя», Юрія Смолича «Дитинство», Олександра Довженка «Зачарована Десна», Михайла Стельмаха «Гуси-лебеді летять» та «Щедрий вечір» чи Григора Тютюнника «Облога», «Вогник далеко в степу», «Климко» (у Гр.Тютюнника віддаль між головним героєм і автором у художньому баченні, до речі, дещо більша, однак автобіографічний елемент тут посідає вагоме місце), не кажучи вже про перші книги трилогій Льва Толстого («Детство», «Отрочество», «Юність») та Максима Горького («Детство», «В людях», «Мои университеты»). І хоч їх усіх єдне спільне – тема власного дитинства, книжка має, природно, те винятково індивідуальне, що властиве тільки цьому автору – Григорію Гусейнову.

Письменник зумисне називає свій твір «пастораліями», хоча при цьому він іде від зворотного. Адже в книзі, по суті, немає нічого від пасторалі як жанру в її класично-хрестоматійному варіанті: ні ідилічного сюжету, ні прикрашеної розповіді «про безтурботне просте селянське життя на лоні погідної природи», ні «переживань ніжних пастухів та привабливих пастушок» [4, 190], хіба що за винятком епізодичних згадок про кіз, яких за обов'язок мали пасти однолітки та й сам головний герой – хлопчик Григорій. Бо не про розваги й замилювання йдеться, а навпаки, перед читачем оголена жорстока правда життя: приниження людської гідності дитини й дорослого, українця й азербайджанця, кримського татарина й молдаванина чи єврея, адже вони разом переживають усі біди того часу, коли панувала компартія зі всім своїм репресивним апаратом. Хронологічно – це кінець 40-х – початок 50-х рр. ХХ ст. Читач бачить не лише яскраво зображене одне із сіл Кіровоградщини, де народився й жив майбутній письменник, а й всю Україну в її повоєнну добу з голодним животінням, з несправедливими звинуваченнями, з понівеченими а чи й знищеними долями... Та, зрозуміло, колорит місцевості і тієї епохи відчуються в усьому: традиційних побутово-щоденних та святково-недільних ритуалах, у мовленні автора й мові великої кількості другорядних та епізодичних персонажів, у піснях тощо.

У кожного із згаданих і не названих тут авторів, які писали автобіографічні спогади-романи чи повісті та есе, є найталановитіші епізоди, характери, образи... У Г.Гусейнова їх теж чимало, але найбільш вражаючими є портрети-долі найрідніших для нього людей: українки-матері й азербайджанця-батька. Такої любові до найближчих людей і водночас такого болю за їхню справді страдницьку життєву дорогу, що нагадує біблійну Хресну дорогу, небагато в творах сучасної художньої літератури.

Читач потрапляє у вир повоєнної дійсності, де окраєць щойно спеченого хліба з часником – щось надзвичайне й недосяжне, а знайдені кізьяки для облупленої хати і її побілка – теж неабияка радість... Прості, звичайні люди-трудяги (як батько, мати, більшість зображених мешканців станції) неспроможні були вирватися з постійних злиднів і убожества не через долю-фатум, а насамперед через ідеологічну систему, хоч на

цьому автор особливо не акцентує. Ні в чому не винен батько головного героя, дбаючи винятково про хліб насущний, він був оголошений «ворогом народу», підданий фізичним та моральним тортурам (одірваний від щойно створеної сім'ї, під конвоєм допроваджуваний у табір-кар'єр, де видобували граніт для московських станцій метро).

До того ж хворий на туберкульоз, він поступово згасає не лише від невиліковної на той час хвороби, а й від несправедливості, від відсутності будь-яких умов для проживання разом з дружиною й сином, які пройшли всі Дантові кола житейського пекла, щоб вижити, зберегти тепло й співчуття до горя інших людей. Чи не найкраще скаже про це сам автор: «... Міцно потовчені життям, ніби зерно в кам'яних жорнах, жити мої майбутні батьки повинні були в цьому світі тихо й непомітно, наче миші, весь час почувуючи за собою якусь довічну провину, з її відчуттям прокидатися вранці, жити й лягати щовечора спати в постійному страхіві й праведній покорі. Їхнім хрестом було лишатися без певного майбутнього, без надії, без снів і свят. Без сьогодні й учора. Без церкви й Бога. Без правди. Без власного дому» [3].

Ось чому, прочитавши не тільки цю печально-трагічну «одісею» найближчих авторіві людей, а загалом усього народу, розумієш схвилюваний виступ Г.Гусейнова на міжнародній науковій конференції в Іллінойському університеті (Шампейн-Урбана, США, 1996), який неможливо було спокійно слухати як авторці цих рядків, так і всім присутнім. Стільки в ньому було непідробного глибинного патріотизму, саме українського, що йде від генів материнського роду, хоч у жилах його тече гаряча, бунтарська кров азербайджанця, дарма що батько за складом характеру був м'яким, делікатним, за вчинками ближчий до ментальності українця.

Доречно відзначити, що у творі найчастіше образ хлопчика, центрального героя, і письменника зливається воедино. Перед читачем проходить цілий гурт персонажів зі своїми неповторними рисами – родичів, сусідів, близьких, знайомих. Запам'ятовуються, як правило, найкolorитніші, а також найтрагічніші особистості: керівник станційного духового оркестру дядько Стьопа, дружина Нестора Махна Галина Кузьменко, єдиний у своєму роді рідний дядько Набі-Міша, чуйна Анна Анісімова, незворушно-камінна завучка Клавдія, черствий до людей дід Онисько, вродливі, але водночас глибоко нещасні Ліля Дубачинська та з «шармом корінної європейки» Вера Ангелушиха чи й не менш трагічна Вера Сосовська...

Усі вони під пером Григорія Гусейнова вияскравлюються у щирості й доброті, у красі, а частіше і в життєвих спотвореннях... Саме вони (і ще безліч не названих) становлять кістяк сюжету, цементують розповідь головного героя, заповнюючи весь простір від епіцентру до безмежних сюжетних відгалужень-долей, до своєрідної композиції. Ось чому фабула, як її розглядали О.Потебня, І.Франко, Леся Українка «у причинно-часовій послідовності ланцюг подій» [4, 689], у цьому творі не накладається на власне логічно-послідовний виклад подій, на сюжет, не збіга-

ється з ним, а існує окремо, тобто можемо говорити про «фабульний» і «сюжетний» час. Бо композиційно оповідь зовсім не відзначається хронологічною послідовністю, а – навпаки, вона «розкидана», навіть хаотична. Та від цього, хоч як дивно, читач не страждає. Він знову й знову занурюється в багатотрудне життя залізничної станції.

Саме час у поєднанні з художнім простором постає основним компонентом у творі, хоча, за М.Бахтіним, «провідним чинником у хронотопі є час» [1, 235]. Художній часо- й просторовимір у книжці Г.Гусейнова перебуває в органічному зв'язку з історичним часом. Адже формування дитини жорстокими умовами щоденного життя (періоди Сталіна-Берії і посткультивська доба, в яку живе суспільство) накладається на час, у якому росте і формується хлоп'я в тому світі, в якому воно вимушене жити всупереч його природному дитячому потягові до світлого, радісного, оптимістичного. Тому в творі є не лише докладна (з постійними перебігами і перебивками) біографія покоління батьків, а й їхніх дітей, ровесників автора, народженого в 1950-му.

Письменник уміє показати плинність і невблаганність руху часу, але йому вдається й зупинити час на станції, дарма, що там наявні два великі вокзальні годинники, але життя без будь-яких надій, без оптимістичного майбутнього не могли засвідчити якогось руху по висхідній. Григорій Гусейнов, акцентуючи на часових зміщеннях, здатен увиразнити вічні природні опозиції: дитинство – дорослість, минуле – сьогодення, сон, уява, бажане – реальна дійсність. Саме час під пером автора спонукає його устами й очима дитини, 6-7-літнього хлопчика, який незрідка, як уже зазначалося, постає в одній іпостасі з письменником, розрізняти добро і зло, «справедливість і безчестя». Це він, час, розмежовує світ людей і світ заліза та безперервного руху, того, що іде «за розкладом руху поїздів», майже автоматичного, механічного і людського світу...

Крім того, можемо говорити словами М.Бахтіна про той біографічний час, який постає то як складова «внутрішнього хронотопу» (тобто часопростору відображеного життя [1, 282]), то як частина «зовнішнього реального хронотопу», в якому існує відображення «свого і чужого життя» [1, 282], тобто за конкретним світом хлопчика Григорія, його рідних, односельців зображено життя всього народу в драматично-трагедійних катаклізмах ХХ століття.

Врешті, це складна філософська категорія, яка конкретно реалізується в художньому творі від відчуття фізичного часу добрими, але неписьменними, неосвіченими людьми, які ніколи не задумуються над вищим сенсом буття, але так просто й мудро, тверезо констатують: «Ось і до паски ... дожили» чи «Скоро вечір ... сьогодні субота» – до осмислення історичного часу як одвічно глибинного поняття, пов'язаного з конкретним молохом історії минулого віку, що пожирав мрії, надії, поступ, врешті найдорожче – життя не однієї людини, а цілих народів. Власне, Григорій Гусейнов уміє органічно пов'язати час художній, стро-го індивідуальний і колективний, суспільний.

Та якщо у творах про дітей, скажімо, Степан Васильченко здебільшого дотримувався принципу: «Яким би не було важким життя дівчорі, дитинство має свої права і в ньому переважають світлі кольори», то в «Станційних пасторалях» Г.Гусейнова кут бачення інший: автор частіше помічає драматичне, а то й трагічне: «але запам'ятовуються, зазвичай, найсумніші й найгіркіші (дні. – М.Х.)». Одначе зігріті ці болісні спогади теплом авторового щирого й надмір чутливого серця, а також тією іронічно-гумористичною посмішкою, якою письменник, сказати б, забарвлює частенько своє ставлення як до суспільних подій, так і до людських учинків. Саме іронія є одним із найбільш використовуваних художніх засобів у творі. А скільки влучного легкого гумору й зчаста сміху крізь сльози в історії багатодітної сім'ї Рокінковші чи в описі базару!

Кілька слів про мову героїв «Станційних пасторалей». Вона - специфічна, відбиває суспільно-життєву добу конкретної місцевості. Скажімо, надмірний вплив російської мови відчутний не лише у піснях (наприклад, «Дарагая мая сталіца, залатая мая Москва» чи інших, що були поширені саме в цей час), а й у мовленні всіх персонажів повісті. Автор зумисне використовує лексику свого дитинства, інколи беручи її в лапки («Рідна «сельська школа», «секретний осведомитель», «пацани», «льодніковські кізяки», «Вера Анісімова» і т.ін.), що промовляє сама за себе. Зовсім по-іншому звучить художнє авторське слово: образне, виболене, здатне в афористичних згустках виразити багатство й непересічність людської душі, народу загалом. «Дитинство – то час Божий і святий, і праведнішого від дитинства в кожного з нас не буває нічого», – скаже Григорій Гусейнов, талановито відтворивши часопростір складної доби.

Література

1. *Бахтин М.* Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет. – М.: «Художественная литература», 1975. – 504с.
2. *Голобородько Ярослав.* «Господні зерна»: феноменологія мультиверсійності (онтософія Григорія Гусейнова) // Слово і час. – 2004. №2. – С.48-53.
3. *Гусейнов Григорій.* Станційні пасторали. Сповідь дитинства. – Кривий Ріг: «Видавничий Дім», 1999. – 263с.
4. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. – Т.2 (Автор-укладач Ю.І.Ковалів. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 624с.
5. Літературознавчий словник-довідник (За ред. Р.Т.Гром'яка, Ю.І.Коваліва, В.І.Теремка. – К.: ВЦ «Академія», 2006. – 752с.
6. *Шевчук Валерій.* Сад – як храм духовний // Гусейнов Григорій. Господні зерна. Художньо-документальний літопис.

Стаття надійшла до редакційної колегії 07.09.2009 р.

Рекомендовано до друку докт. філол. наук, професором Штонем Г.М.

**PROSE OF GRIGORY GOUSEYNOV IN HRONOTOPNIH
MEASUREMENTS: ON MATERIAL OF BOOK THE «STATION
PASTORALS»**

M. B. Chorob

*PreCarpathian National University by V. Stefanyk,
Ivano-Francivsc, st. Shevchenko, 57; tel. +380(342)59-60-74;
e-mail: kf@pu.ukr.lit.ua*

The time and space features of prose of the known modern Ukrainian writer, laureate of Shevchenko bonus of Grigory Gouseynov are explored in the article. Mainly for the analysis an autobiographic story the «Station pastorals» is used.

Key words: *prose, hronotop, artistic thought, flashbacks.*